

استاد اسماعیل زهره

مهندس حسین پورنادری

چند سالیست که مهندس حسین پورنادری (مدیر فعلی حفظ و احیای هنرهای سنتی سازمان میراث فرهنگی کشور) دست به اقدام ارزنده‌ای در مورد شناسائی و معرفی چهره‌های ناشناخته میراث فرهنگی کشور زده است. چهره‌مردان و زنانی که امانت دار صدیق میراث هنرهای سنتی کشورمان بوده و هستند. نشریه اثر گوشش خواهد کرد از این شماره به بعد نسبت به معرفی این عزیزان گم نام و گاه پراوازه با بهره‌گیری از بررسی‌های انجام یافته توسط دوستان این چهره‌ها اقدام نماید.

استاد اسماعیل زهره یکی از صدها چهره ناشناخته دنیای وسیع میراث فرهنگی ما است که ابعاد وجود عزیزش به زبان ساده و بی‌پیرایه‌اش معرفی می‌گردد. و از این رهگذر خواننده را به فضای پرباری آشنا می‌سازد که در آن استادان ما در تلاش پرثمر خود در احیاء میراث فرهنگی حوزه اصفهان شاگردانی چون استاد اسماعیل زهره را بارور ساخته‌اند. اثر

جواد مجدزاده صهبا گفت تو سوادداری برو تو این رشته ، در سال ۱۳۱۷ در صفه عمر مسجد جامع ، محراب وزیر طاق را می‌خواستند تعمیر کنند ، خرده خرده دست بقلم ، خط کوفی را تعمیر کردم و رفته رفته کشیدن را . . . . .

سردر اشترجان را تعمیر کردیم ، ۶ ، ۷ سال ، سالی دوبار می‌رفتیم آنجا . سردر اشترجان را ، بر روی اسم خلفای راشدین گچ کشیده بودند که در آوردیم . آنجا را با فتح الله مقضی که آلان اردبیل است تعمیر می‌کردیم .

" . . . از سال ۱۳۱۴ به مدت ۲۵ سال با استاد حسین طوقانی پور کار کردم . در سال ۱۳۱۶ ، دوازده نفر بودیم که برای تعمیرات سردر ورودی ، رواق‌ها و تالار مقبره شیخ صفی‌الدین عازم اردبیل شدیم . استاد عباس معارفی معمار و رئیس هیات

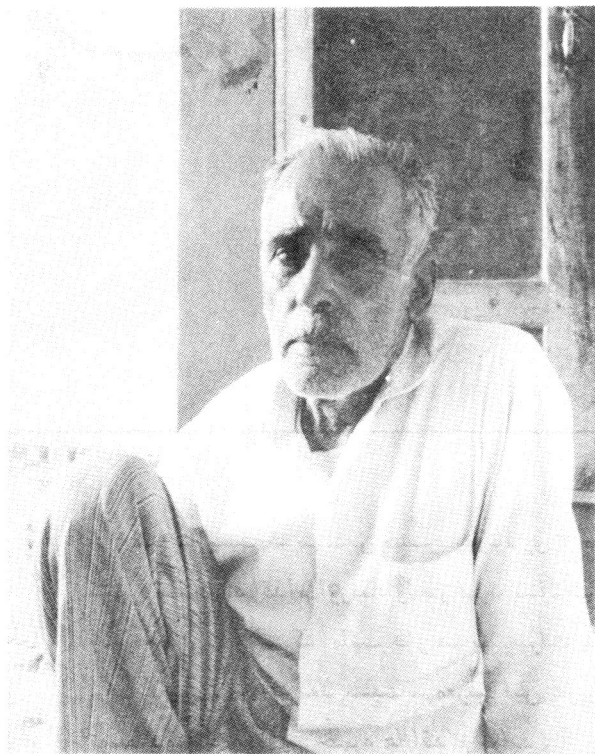
استاد اسماعیل زهره کاشی تراش ، سن ۶۹ سال ، وی متولد ۱۲۹۹ شمسی در بغداد است ، پدرش استاد علی قناد و خانواده‌اش از ایرانیانی بودند که سالها در خارج از ایران بسر می‌برده‌اند . دوره اول دبیرستان را در بغداد گذراند و در ۱۷ سالگی به اتفاق پدرش به ایران مراجعت کرد .

" . . . در شش سالگی مادرم فوت کرد . زن پدرم وقتی اولاد پیدا کرد ، مجبور شدیم برگردیم . در اصفهان عمویم حاج حسین طوقانی پور (۱) کارگزار اداره بود (۲) و سال مراجعت ۱۳۱۴ بود ." " . . . در این سال سردر مسجد شاه (مسجد فعلی امام اصفهان) تعمیر می‌شد ، استاد عبدالغفار طرح می‌کشید و استاد حسین طوقانی پور آنرا کاشی می‌کرد ، شروع کار من با ترسیمات خطوط بناایی ، کوفی و . . . بود .

۱- حاج حسین طوقانی پور از استادگاران برجسته اداره باستانشناسی در اصفهان بوده است ، و ایشان تا سال

۱۳۴۱ در قید حیات بود .

۲- منظور از کارگر = تمام استادکارها اطلاق می‌شد .

استاد اسمعیل زهره

ابنیه تاریخی معروف اصفهان که بوسیله استاد کاران قدیمی تعمیر شده است می گوید :

"... در مسجد جمعه، صفا صاحب را بیرون و تو، حاج حسین طوقانی پور کار کرد، همچنین صفا، عمرو جلوکار صفا، درویش را که (مقلی است) و در زمانهای قبل کاشیکاری نکرده بودند. در صفا، استاد، لچکی بالا را که خط بنایی است من نوشتم ولی استاد کارش، استاد حسین بود. استاد حسین دست بنایی داشت و کاشی تراش هم بود (۳).

تعمیر مقرنسهای ایوان شاگرد امرحوم استاد نصرالله رفائیل انجام داد.

در تعمیرات این ایوان ۹۵٪ کاشیها، همان کاشیهای کهنه اش است.

استاد نصرالله طراح کاشی هم بود.

دو مناره را استاد علی منشی (۴) کلاف کشی کرد و کارهای

بود. استادان کاشی تراش، استاد عبدالرزاق مصدق و استاد حسین طوقانی پور بودند. استادان دیگر: استاد ابراهیم کاظمپور، استاد غلام، استاد ابراهیم (نام خانوادگی شان را بخاطر ندارند)، استاد علی چهارسویی، استاد حسن شاگرد استاد عبدالغفار و ...

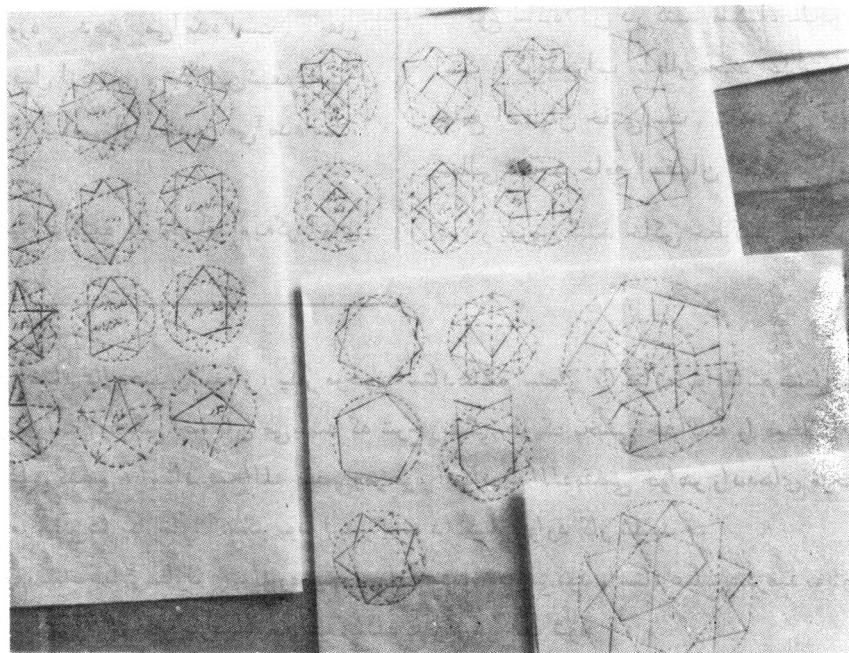
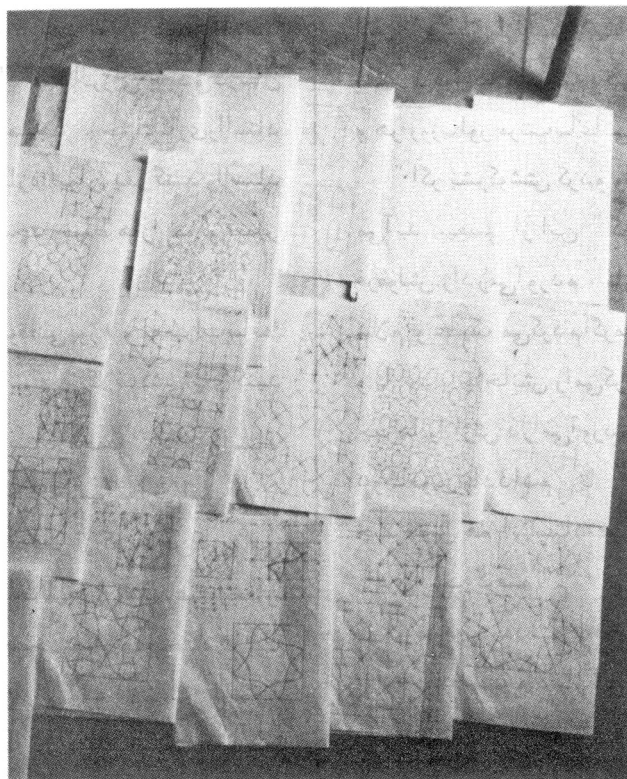
"... در آن زمان روز مزد بودیم، ایام تعطیل و فصل زمستان بیکار می شدیم، اداره کسانی را که خاطر خواهش بود برای برف پاک کردن نگه میداشت من و علی قندی برف پاک می کردیم و چون اداره تعطیل می کرد و کار نبود، عده ای می رفتند و کار دیگری پیدا می کردند. از تیشه دارهای آنوقت، مرتضی مستخدم دخانیات شد، حسن رفت بقالی باز کرد ... بعد از مقبره شیخ صفی، امامزاده اسماعیل دیباج را که زیر گنبدش گچبری و نقاشی است و رویش معرق اسلیمی است کار کردم."

"... از سال ۱۳۴۱ تا ۱۳۵۷ روانه یزد، کرمان و بافق شدم، در مسجد جامع یزد داخل گنبد رابه تنهایی، و جلوی ایوان را با استاد حسین مصدق و استاد فتح الله مقزی. در تکیه امیر چخماق، لچکی و کتیبه ها رابه تنهایی و مناره ها را به اتفاق استاد محمد مصدق کار کردم. گنبد سید رکن الدین را به تنهایی، جرزه ها و کتیبه های سید شمس الدین که (گره سازی بود)، و نیز داخل صحن را به تنهایی. در کرمان قپه سبز را که فقط یک ایوان دارد، برای حمام و کاروانسرای گنجعلیخان مدرسه ابراهیم خان طرح می کشیدم و با کاشی تراشهای مشهور یزدی و کرمانی کار می کردم.

تهران گنبد بی بی شهربانو را در سال ۱۳۴۵ تعمیر کردم، اصفهان درب امام، سرگنبد بزرگ معرق را، هارون ولایت، سرگنبد و پیشانی جلوی کاررا، در مسجد حکیم دوبار، مدرسه چهارباغ چندبار، گنبد رکن الملک را با علی مقزی، و سرگنبد هرمی حاج آقا حسین خوانساری را در تخت فولاد با استاد محمد مصدق تعمیر کردیم، و نیز برسیان، کتیبه و دور محراب را." استاد اسماعیل زهره درباره مشاهدات خود در تعمیرات

۳- همچنین استاد حسین از سالهای ۱۳۲۵ تا ۱۳۳۲، سالی ۵ ماه برای تعمیر صحنهای کوچک و بزرگ قم می رفت قبل از او تا سالهای ۱۳۱۸ یا ۱۳۲۵ استاد عبدالرزاق مصدق و بعد از استاد حسین، استاد احمد مصدق عمومی استاد محمد مصدق آنجا می رفت. از حاج حسین طوقانی پور اولاد پسر نبود (تا در اینکار بیاید).

۴- مرحوم استاد علی منشی، پدر آقا رضامنشی است که مشغول خدمت در مرکز میراث فرهنگی اصفهان است.

نقش‌های هندسی و روابط بین اجزاء آنها و نقوش گره‌سازی از آلبوم استاد اسمعیل زهره

بنایی آنرا استاد غلامحسین سنمار (۵) انجام داد. در مسجد شاه مناره‌های سردر، بوسيله استاد عبدالغفار مصدق و استاد حسین طوقانی پور و سردر را، استاد عبدالرزاق مصدق در سال ۱۳۱۳ انجام داده است، داخل مسجد، خشت کاری را استاد مقضی تعمیر کرد (۶). و نیز دو مناره ایوان بغل گنبد را استاد علی مقضی کاشی کرد، همچنین مسجد خیاط‌ها را هم او تعمیر کرد.

تعمیرات گنبد گار حاج حسین طوقانی پور، و تعمیرات ساقه گنبد عمل مرحوم یدالله مقضی است، کلاف کشی پای گنبد مسجد امام که (دو مهار دارد) استاد محمد، دایی استاد علی منشی و تعمیرات بنایی آن کار استاد حسین معارفی است (۷). در دوره محمد رضا شاه، مسجد به غیر از کف صحن کار بنایی چیز دیگری نداشت. مسجد شیخ لطف الله را استاد عبدالغفار مصدق در سال ۱۳۱۴ انجام داد. مسجد شیخ حوضخانه داشت و تعمیرات مسجد، زمان معمار معارفی بود (۸).

استاد اسماعیل می گوید: مدت‌ها در معیت استاد لطف الله هنر فر بوده و خطوط ابنیه را برای ایشان می خوانده است. استاد درباره پاره‌ای از موضوعات کتبی می گوید:

"... در دوره صفویه همیشه حدیث می نوشتند و مواردی هم بود که آیات قرآن استفاده می شد. مثل مسجد شیخ لطف الله. و در این موارد غالباً "سوره" دهر" می آمده است: "هل اتی علی الانسان... و قبل از صفوی و سلاطین شیعه غالباً "سوره" فتح" که (درباره پیامبر نازل شده) می آمده است، از جمله مسجد جامع یزد."

استاد اسماعیل ضمن تعمیرات ابنیه تاریخی اقدام به گردآوری

قوس‌ها و گره‌های ایرانی، خطوط بنایی و خطوط کوفی کرده است. ایشان با آنکه از بیماری چشم رنج می برد، کار جمع‌آوری تهیه فرمول‌ها و ترسیم دقیق آنها را با جدیت دنبال می کند، و هر روز بطور مرتب ساعاتی را به این کار اختصاص داده است. "اگر بشکوش کرد و از ده نشد بالاخره، سرکلاف دستش می آید، بعضی از این "گره" ها را یک هفته کار می کردم تا فرمولش را در می آوردم، اما "قوس" ها را، به هر کس می رسیدم سلام و علیک می کردم اگر می شده او نهار می دادم و بیابستی و یا... چا خانش را می کردم، نوکش می شدم و... تا این چیزها را از او در می آوردم. به استاد عباس گچیر شیرازی دو تاقوس یاد دادم، تا "پنج و هفت شیرازی" را از او گرفتم. چند قوس هم از استاد نصرالله رفائیل و استاد علی خرمی که یزدی است گرفتم."

او می گوید به دنبال خط و ربط‌های قوسهای "پنج و هفت" (۹) بوده است و به پاره‌ای از انواع آن هم برخورد کرده است. " ... یک روز به آقای مهندس پیرنیا گفتم: ما قوس "پنج و هفت" داریم، ایشان با تغییر جواب دادند: خیر، نداریم، و نپرسیدند که کجاست؟ و یا چرا اینطور می گویی (۱۰) او همچنین درباره خطوط کوفی ابنیه می گوید:

"... در بناها، خطوط کوفی با اقسام مختلف آمده است: نوع ساده، آن در گنبد ملک‌شاه سلجوقی یا ترکان خاتون است، گره محراب سلطان محمد خدا بنده الجایتو، در مسجد جامع اصفهان خفتی است. شاه نشین ایوان درویش، ایوان شمالی مسجد جامع اصفهان خط کوفی اسلیمی داراست، سردر بیرون گنبد خاکی خط کوفی مشجر (گل و برگ دار)

۵- مرحوم استاد غلامحسین سنمار، پدر مرحوم استاد هاشم سنمار، استاد ابوالقاسم سنمار و استاد رجبعلی سنمار معمار مرکز میراث فرهنگی اصفهان می باشد که شرح زندگی هر یک بخشی جداگانه را می طلبد.

۶- استاد علی مقضی، استاد فتح الله مقضی و مرحوم استاد یدالله مقضی خواهر زاده‌های مرحوم استاد عبدالغفار مصدق اند، مقضی‌ها پدرشان آهنگر بود (در پرتو دانشان وارد کار شدند).

۷- "مرحوم استاد عباس معارفی، برادر مرحوم استاد حسین معارفی بود. استاد عباس هنرمند بود و استاد حسین زرننگ"

۸- "به گنجینه آثار اصفهان تالیف لطف الله هنر فر مراجعه شود."

۹- "پنج و هفت": استاد اسماعیل زهره به انواعی از قوسهای جناقی که دهانه و خیز آن به نسبت‌های پنج و هفت تقسیم شده باشد اطلاق می کند (هفت = نصف دهانه، و پنج = خیز).

۱۰- استاد محمد کریم پیرنیا عقیده دارد که ریشه این واژه (پنج و هفت) پنج و هفتین است و با اعداد پنج و هفت ارتباطی ندارد، و این کلمه فارسی مرکب به معنای پوشاندن سوراخ یا روزن است

است. در خانقاه شیخ عبدالصمد یکجور دیگر است. در مسجد ملک کرمان سر (الف ها " مثل گرز بزرگ است. در اردستان وزواره خط کوفی ساده است. با هنر فرمی رفتیم و من برایش می خواندم ، یک کسی را می خواهد بیاید عکس بردارد و پیاده کند "

"... اما آنچه را که من جمع آوری کرده بوده و همراه تیشه و ابزارهای کارم در یک ساک کهنه گذاشته بودم ، توی گاراژ گیتی نورد تهران بردند (۱۱) و " ... بعد گفتیم عمر من در حال تمام شدن است و دیگر نرفتم دنبال کار ، تا یکسال پیش که برگشته ام (۱۲) ، و اولین کارم طاق بقعه شهشهان بود که گره آن ریخته بود "

استاد اسماعیل زهره بنا به تقاضای اینجانب که خواسته بودم اطلاعاتی درباره معماران ، استادکاران ، هنرمندان بانیان و چگونگی شرح کتیبه های ابنیه تاریخی که بوسیله ایشان خوانده شده است ، فهرستی را تهیه نماید ، که این اطلاعات را در مورد سه بنای معروف اصفهان : مسجد شیخ لطف الله ، مسجد جامع و مسجد امام ارائه داده است (۱۳) .

مسجد جامع - اصفهان

العبد الفقير الى رحمة الله: الحسن بن علي بن اسحق
علي يد ابي الفتح احمد بن محمد الخازن
تاریخ ندارد. احتمالاً " ۴۸۵-۴۶۵ هـ. کتیبه گنبد ملک شاه سلجوقی ، خط کوفی ساده آجری ، بسم الله الرحمن الرحيم .
امر بینا هذه القبة ...

ابوالغنائم المرزبان بن خسرو فیروز . . . ۴۸۱ هـ.
کتیبه گنبد خاکی یا ترکان خاتون ، خط کوفی ساده

آجری برجسته "آیه ۵۴ سوره اعراف"
در زوایای محوطه گنبد خطوط کوفی ساده آجری
آیه های ۷۸ ، ۷۹ سوره اسری و زیر هلال مدخل جنوبی
گنبد آیه های ۲۶ ، ۲۷ سوره آل عمران .

خط کمال الدین حسین الحافظ الهروی ۹۳۸ هـ.
صفه صاحب ، در کاشیکاری معرق داخل صفه شامل
جملات عربی و فارسی به نام ابوالمظفر شاه طهماسب
الصفوی الحسینی بهادرخان . مخارج این کتیبه توسط یک
بانوی پرهیزگار (اما نام بانو برده نشده) جز القاب او
آقا سلطان سپس نام وزیر وقت محمدالاصفهانی .

عمل استاد ابراهیم بن اسناد اسماعیل بناء اصفهانی
۸۸۰ هـ.

ایوان صاحب ، زیر مقرنس ، سقف ایوان در یک
مستطیل کوچک به خط زرد روی ۲ عدد کاشی در سقف ایوان
صاحب بین مقرنسهای طاق در یک قطعه مثلث اقدام حسن
بیک آق قویونلو .

عمل حمال خادم الشیخ محمد بن یوسف البناء رحمه الله
الی ۸۸۰ هـ

صفه صاحب ، کتیبه به نام ابوالنصر حسن بهادر .
۹۳۸ هـ. کتیبه هلال در لنگه طاق اول دیوان صاحب
خط ثلث کاشی معرق از آیه ۱ الی ۸ سوره اسری .

عمل الفقیر یوسف بن تاج الدین بناء اصفهانی
صفه صاحب : آخر کتیبه لنگه طاق به خط نستعلیق
سفید :

" آنها که خاک را بنظر کیمیا کنند آیا بود که گوشه چشمی بمانند "

کتبه العبد تاج الدین معلم اصفهانی
ایوان صاحب ، اسپر شرقی زیر کتیبه : آیه یا بنی آدم

۱- مهندس زادپرور گفت بیا تهران ، توی یک ساک کهنه به غیر از لوازم گرم ، یک قوطی شیرینی و یک شیشه
عسل و کلیه رسم هایم بود . آنچه بدرد او می خورد شیرینی و عسل بود ، و آنچه بدرد او نمی خورد و بدرد من
می خورد از دست رفت "

۱۲ " ... در سال ۱۳۵۷ نظریان " نوشته بوداز کار افتاده ، و از کار افتاده حساب کردند تا سال گذشته (۱۳۶۴)
که مجدداً " برگشتم " . برای همکاری با مرکز میراث فرهنگی اصفهان البته آقای مهندس فتح نظریان بنا به درخواست
شخصی استاد اسماعیل زهره موافقت و اقدام نمودند .

۱۳- استاد اسماعیل زهره متذکر شدند که به گنجینه آثار اصفهان تالیف دکتر لطف الله هنر فرمراجع کرده است .

خذوا زينتكم عند كل مسجد صدق الله العظيم
اسپرغری: قل امر ربی بالقسط و اقیما و جوهکم عند
کل مسجد .

خارج صفة صاحب کتبیہ اطراف نماي خارج ایوان از
آیه ۱ تا آخر آیه ۸ سوره فتح و دنباله این کتبیہ از آیه
۱۶ تا آخر آیه ۲۵ همین سوره در جز شرقی نوشته شده و
کتبیہای بنام شاه عباس ثانی ۱۰۷۵ هـ. خط ثلث کاشی
مغرق که نام نویسنده ندارد. نام شاه عباس سمت راست
کتبیہ و در سمت چپ کتبیہ نام شاه عباس دوم است .
کتبیہ دومنار: خط کوفی ساده آجری برجسته بر زمینہ
کاشی فیروزه لاله الا لله محمد رسول الله علی ولی الله حقاً"

عمل استاد شمس الدین کاشی تراش

ایوان صاحب، خارج ایوان در ضلع شرقی به خط نستعلیق
سفید کاشی مغرق نام تعمیرکننده آقا سلطان (همان زن
است که کتبیہ داخل صفة صاحب پول داده است .)
تاریخ و نویسنده ندارد .

ایوان صاحب، پخ دور ایوان صلوات بر ۱۴ معصوم و
ذکر نادعلی ...

کتبه ابن محمد محسن علی نقی الامامی ۱۱۱۲ هـ.

ایوان استاد (غربی)، کتبه، خط ثلث کاشی خشت:
فی مناقب الفقیه ابن المغازلی (که حدیث درباره فضیلت
حضرت علی (ع) وسط کتبیہ نام پادشاه وقت سلطان حسین .

عمل بن محمد مومن محمد امین ۱۱۱۲ هـ.

ایوان استاد نام استاد کاشی کار در یک مربع که وسط
۴ ترنج است خط بنایی .

کتبه ابن شیخ محسن، محمد حسن الجزایری فی سنه

۱۱۱۲

ایوان استاد، شاه نشین ایوان، کتبیہ به خط ثلث کاشی
خشت درباره فضائل حضرت علی (ع) .

کتبه محمد زمان بن عبدالباقی الاصفهانی فی سنه

۱۱۱۲

ایوان استاد، کتبیہ داخل محراب، خط ثلث سفید بر
زمینہ لاجورد، کاشی خشت. حدیثی درباره فضیلت مسجد
تاریخ و نویسنده ندارد .

ایوان استاد، کتبیہ اطراف محراب کاشی مغرق خط
ثلث، آیه قرآن .

کتبه المذنب ابوالعالی النقیب الحسینی ۱۱۱۲
ایوان استاد، اطراف شبکه کاشی صلوات بر ۱۴ معصوم
کاشی خشت، خط نستعلیق

عمل ذره بی مقدار ابن محمد امین

ایوان استاد، در طرفین شبکه کاشی ضلع غربی صفة بالا
هر طرف ۲ مصراع شعر به خط نستعلیق سفید بر زمینہ
لاجورد:

غرض نقشی است کز ما باز ماند که هستی رانمی بینم بقائی
و در زیر شعر دوم:

مگر صاحب دلی روزی به رحمت کند در حق مسکینان دعائی
محمد امین بنا اصفهانی

نام کاتب و سازنده ندارد .

ایوان درویش (شمالی) کتبیہ بالای شاه نشین ایوان:
عبارت تعمیر و بنای مسجد در زمان شاه سلیمان ۱۰۹۳،
خط داخل شاه نشین خط کوفی خفتی و گچ بری آیه های
۳۶، ۳۷، ۳۸ سوره نور .

کتبه محسن الامامی سنه ۱۰۹۸

ایوان درویش: کتبیہ بالا در فضیلت اهل بیت و کتبیہ
پائین مربوط به فضیلت مسجد .

کتبه محمد محسن بن محمد رضا الامامی سنه ۱۰۹۳

ایوان شاگرد (شرقی)، کتبیہ داخل ایوان خط ثلث
کاشی خشت، احادیث درباره فضیلت مسجد، وسط نام
شاه سلیمان

ایوان استاد، کتبیہ محراب، سنگ مرمر نقر شده خط
ثلث درباره فضیلت مسجد .

کتبه نظام الاصفهانی سنه ۹۹۲

ایوان استاد، گچ بری اطراف محراب یک آیه قرآن .

کتبه عزیزالتقی الحافظ ۷۶۸ هـ.

صفه عمر، کتبیہ لنگه طاق درباره تعمیر و ساختمان
مسجد و چند آیه قرآن درباره مسجد و ذکر خدا در مسجد

عمل العبد حسن کارون ۷۷۸ هـ.

صفه عمر، لنگه طاق میان ایوان و گنبد، بخط بنایی
که حسن کارون استاد کاشی کار است . و پول دهنده ساختمان
مرتضی بن الحسن العباسی الزینبی است:

عامر بیت الله تعالی العبد الفقیر الی الله الغنی مرتضی

بن الحسن العباسی الزینبی تقبل الله .

کتابه علی کوهیار البرقوهی

صفه عمر، کتیبه محراب، خط ثلث، کاشی معرق، آیه

قرآن

عمل عبدالضعیف شمس بن تاج

صفه عمر، محراب، سمت راست محراب نام کاشی کار

محراب آمده است .

فخر بن عبدالوهاب شیرازی البناء

صفحه عمر، محراب، در سمت چپ محراب این نام

آمده است .

کتابه علی المولوی فی ۱۱۳۹

صفه عمر، کتیبه اطراف ایوان مشتمل بر نام خلفای

راشدین، خط ثلث، کاشی خشت الواح بالا کاشی خشت

مشتمل بر نام اشرف انفال و نام مفتی انفال، مولی زعفران

و متصدی کار یعقوب خان. الواح بزرگ بخط ثلث سفید

کاشی خشت و الواح کوچکتر نام خلفای راشدین بخط

نستعلیق و آخر کتیبه الفقیر مهر علی المولوی ۱۱۳۹

تاریخ ۷۶۸

صفه عمر، کتبه سر در ورودی (فعلا " محل بلیط فروشی

است) . کتیبه به نام سلطان محمد و ، خط ثلث ، معرق خط

سفید بر زمینه لاجورد .

کتابه ابوالحسن الاصفهانی ۱۲۱۸ هـ .

سر در بزرگ مسجد ، کتیبه عبارت تعمیر مسجد و بازار

زمان فتحعلی شاه قاجار متصدی کار حاج محمد حسین

صدراصفهانی حاکم وقت .

صحیفی ۹۹۶ هـ .

صفه حکیم ، در دالان ورودی مسجد . خط ثلث گچبری

شامل عبارت : " در سال اول جلوس شاه عباس اول بوسیله

نورالدین محمد بن جلال الدین محمد حکیم الاصفهانی

تعمیر شد " اصل ایوان سلجوقی است .

نویسنده ، سازنده و تاریخ ندارد .

محراب گچبری ، انتهای دالان ورودی ، ایوان آخری

سمت جنوب ، خط کوفی ، گچبری ، شبیه محراب الجایتو

است .

۷۶۸ هـ .

سر در گنبد خاکی ، بیرون مسجد ، کتیبه با خط کوفی

اسلمی دار ، سوره الدهر ، سمت راست از آیه ۴-۱ ، سمت

چپ آیه ۳۱-۲۶ دوره آل مظفر .

خط صحیفی الجویمری

درب چوبی ورودی مسجد ، جنب مقبره مجلسی ، یک

آیه قرآن و در دیگر انامدینه العلم و علی بابها ، این در

به سعی آقا محمدرضا فرمدی اتمام یافت .

کتابه جعفر الامامی

عمل استاد محمد بن علی بن محب علی ۹۹۹ هـ .

درب چوبی ، دالانی که بسمت در دشت می باشد .

خط ثلث برجسته بر زمینه چوبی آیه قرآن .

عمل استاد محمود بن صدرالدین نجارنطنزی ۹۶۲ هـ .

درب چوبی ، مغرب گنبد ملک شاه سلجوقی ، بر روی

چوب نقر شده ، خط ثلث برجسته ، آیه قرآن آخر آن

آمده است " . . . و این در را که در زمان و بعمل خود زیب

نمود وقف نمود در مسجد جامع اصفهان قریه الی الله ۹۶۲

کتابه المذنب حاجی محمد مومن الکاظمی ۱۰۹۲ هـ .

در سر مقبره مجلسی ، یکی از دولوح ، درباره امام زمان

فی سنه ۱۰۹۲ العبد الاقل حاج امام قلی التماس فاتحه دارد .

جمادی الثانی سنه ۱۰۹۳

کتیبه سقاخانه مجلسی ، خط نستعلیق برجسته بر سنگ ،

وقف کننده آقا ذوالفقار ولد آقا نصیر

۱۳۰۱ هـ .

کتیبه سردر بواسحاقیه (که فعلا" در پشت توال

مسجد می باشد) . خط ثلث کاشی خشت شامل آیه های ۳۲

تا آخر ۳۹ سوره (ص) .

تاریخ و نویسنده ندارد .

سر در باب الدشت کتیبه سردر ، خط ثلث زمینه

لاجوردی ، گچبری شده شامل آیه های ۳-۱ سوره جمعه .

عمل استاد محمود بن صدرالدین نجارنطنزی

درب گوشه جنوب غربی مسجد جمعه " . . . این در

را که از مال خود و به عمل خود ترتیب نمود و وقف نمود

بر مسجد جامع اصفهان قریه الی الله فی شهر شعبان المعظم

سنه اثنی و سنین و سبعمائه ۹۶۲ "

الواح حوض وسط صحن، الواح حاکی از آنست که در زمان سلطان محمد خدا بنده صفوی خط نستعلیق، صدراعظم غیاث‌الدین محمد میرمیران و سرپرست یوسف آقا.

عمل حیدر، ۷۱۰ هـ. و سرپرستی عضدین علی‌الاستری محراب گچ‌بری سلطان محمد خدا بنده اولجایتو گویا بوسیله (بانی) محمد ساوی وزیر الجایتو ساخته شده است.

العبد تاج‌الدین، ۹۱۸ هـ.

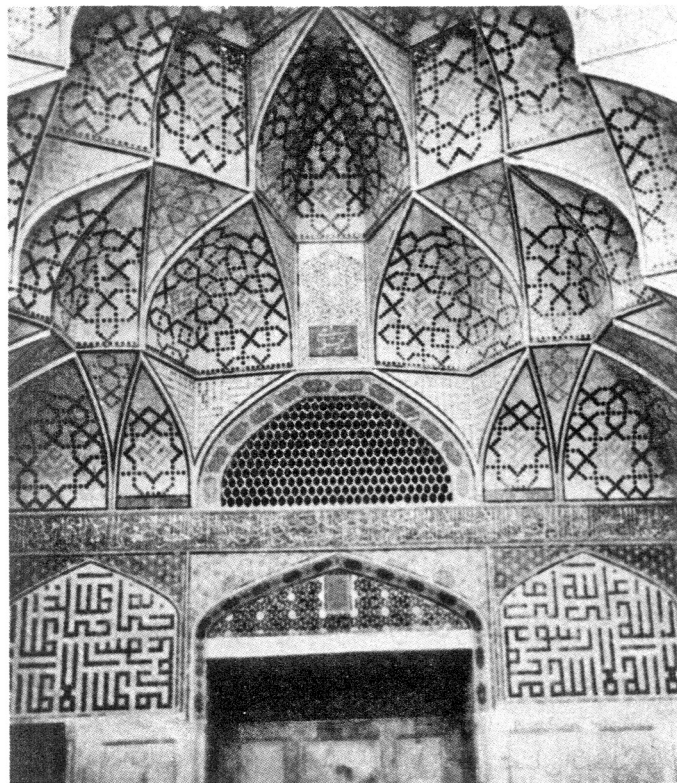
محراب شرقی صفا صاحب، دارای حاشیه و متن، حاشیه: صلوات بر پیامبر و ۱۲ امام متن خط ثلث برجسته: لا اله الا الله محمد رسول الله علی ولی الله الحسن و الحسین سبط نبی الله.

عمل نامشخص، به تاریخ ۵۱۵ قمری

قدیمی‌ترین سردر مسجد جامع بعد از سوختن ضلع شمال شرقی دارای خط کوفی ساده شامل آیه سرزنش خراب‌کنندگان مسجد و شرح تجدید ساختمان بعد از سوختن.

توفیق آثار استاد امین ولد اسماعیل سرنج‌بیز، ۱۱۰۲ هـ.

سنگاب زیر ایوان صاحب، اطراف آن، حاشیه خط ثلث برجسته صلوات بر ۱۴ معصوم سپس وقف شرعی نمود توفیق آثار استاد ...

مسجد جامع - اصفهان

استاد حسین بن استاد شاه میرزای ... اصفهان، تاریخ آن ریخته است.

درب چوبی با شبستان محراب الجاتیو، وقف کرد این درب را بر مسجد قریبه الهی استاد حسین ...

عمل العبد الضعیف شیخ حسن بن شرف‌الدین بن حسین بناء رویدشتی گجبری سر در ورودی بیت‌الشتاء (شبستان زمستانی) در جنوب ایوان استاد. دارای لچکی‌های گجبری خط نستعلیق

عماد بن مظفر ورزنه‌ای (سازنده و پول‌دهنده) ۸۵۱ هـ. سر در شبستان محراب الجایتو به نام سلطان محمد بهادر و سلطان محمد بن بایسنقر بن شاهرخ تیموری و بدستور عماد ورزنه‌ای ساخته شده است.

کتبه سید محمود نقاش ۸۵۱ هـ.

سر در شبستان محراب الجاتیو، کتیبه حاوی ساختن سر در بنام سلطان محمد بهادر.

مسجد شیخ لطف الله - اصفهان

عمل فقیر حقیر محتاج به رحمت خدا محمدرضا بن استاد حسین بناء اصفهانی ۱۰۲۸ هـ.

محراب، مسجد. لوح به خط نستعلیق معرق

کتبها علی‌رضا الامامی العباسی ۱۰۱۲ هـ.

کتبیه سردر: کاشی معرق، خط ثلث، عبارت درباره

ساختمان مسجد به نام ابوالمظفر عباس‌الحسینی

آبان ۱۳۰۷

کتبیه نمای خارجی گنبد، خط ثلث کاشی معرق، سوره‌های شمس، دهر، کوثر در یک حاشیه یک سطری بخط نستعلیق کاشی خشت، بالای پنجره مشبک، کاشی‌کاری سر در مسجد چنین نوشته است "در عهد سلطنت رضا پهلوی تعمیر شد آبان ۱۳۰۷، که فعلاً" برداشته شده.

کتبها علی‌رضا العباسی ۱۰۲۵ هـ.

کتبیه‌های داخل گنبد قسمت بالا عبارت است از فضائل

مسجد.

کتبها علی‌رضا العباسی

کتبیه دوم قسمت بالا داخل گنبد، زیر پنجره‌های

گنبد، خط ثلث کاشی معرق سوره جمعه و نصر.

...

کتبیه‌های اطراف چهارگوشه گنبد خط ثلث با کاشی

معرق، سوره کوثر (قسمت جنوبی) قسمت غربی سوره

انفطار و آخر آن یک حدیث درباره نماز.

...

کتبیه گوشه جنوب شرقی، خط ثلث، کاشی معرق

کتیبه گوشه شمال غربی، خط ثلث، کاشی معرق، سوره البینه و یک حدیث درباره معراج پیامبر

کتیبه گوشه شمال شرقی، خط ثلث، کاشی معرق سوره

الشمس

خط باقرینا

کتیبه‌های دو ضلع شرقی و غربی، اشعار عربی سراینده

شیخ بهایی

کاتب باقرالبناء

کتیبه‌های شمالی و جنوبی به خط ثلث، کاشی معرق، اشعار درباره ۱۴ معصوم (ع) و نام شیخ لطف‌الله در این اشعار می‌باشد (بیت آخر)

خط علی مسمی پرست

کتیبه نمای خارجی گنبد، خط ثلث، معرق، خط سفید، زمینه لاجورد، شامل سوره‌های شمس، دهر، کوثر است و در آخر یک حاشیه یک سطر به خط نستعلیق ریز در سال هزار و سیصد و پانزده خورشیدی تعمیر شد. چونکه این کتیبه در قدیم از هم‌ریخته و پاشیده شده بود و نامی از نویسنده اصلی و تاریخ آن نبود از نو نوشته شده و تاریخ آن ذکر گردیده است.

مسجد امام (شاه سابق) - اصفهان

خط علیرضا عباسی ۱۰۲۵ هـ.

سردر مسجد، دارای دو کتیبه، اول دلالت بر ساختمان مسجد توسط شاه عباس اول که از مال خود ساخته است و ثواب آن را به ارواح اجدادش هدیه نموده. دوم، کتیبه دیگر در چند سطر زیر کتیبه بزرگ.

عمل نصرالله طراح و غفار کاشی کار

تعمیر کاشیکاری سردر مسجد، در دو لوحه کوچک به خط آجری، زمینه فیروزه‌ای به این شرح ذکر شده است. در سال ۱۳۱۷ تا ۱۳۲۰ خورشیدی تعمیر شد صهبا. نصرالله، همان استاد نصرالله رفائیل و غفار کاشی کار همان استاد غفار مصدق آجرتراش است.

استاد علی اکبر اصفهانی

معمار مسجد. در کتیبه بالای درب ورودی مسجد نام وی آمده است. بمعنای من فی العمل کالمهندسين و هو النادر اللدانی استاد علی اکبر اصفهانی.

اثر/ ۱۹ و ۱۸

کتیبه محمد رضا الامامی

کتیبه بالای درب ورودی مسجد که عبارت آن حاکی از اتمام ساختمان مسجد و نام استاد علی اکبر معمار مسجد و سرپرست کار، سید محب علی بیک الله است.

سرپرست کار سید محب علی بیک الله

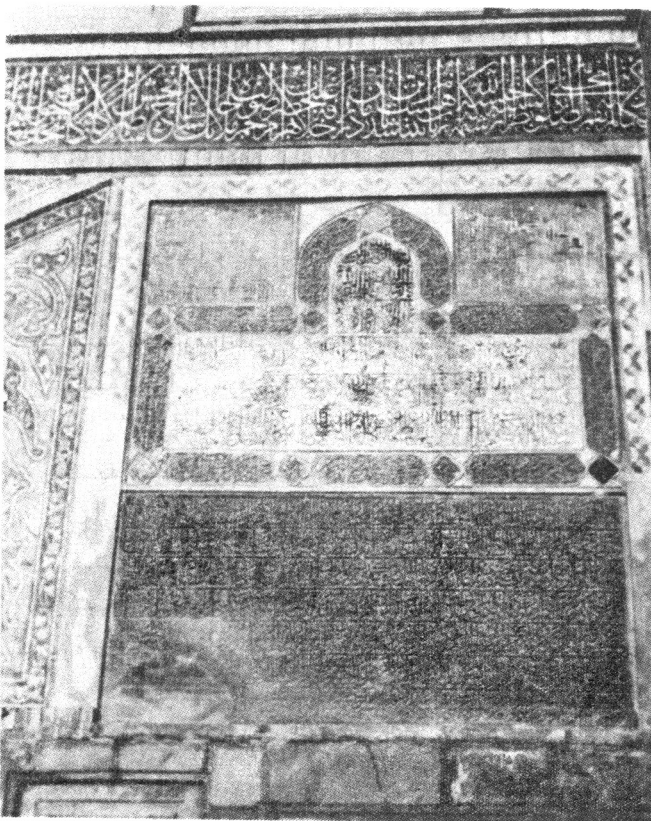
مسجد امام (شاه) اصفهان - (به بند قبل مراجعه شود)

ادیب مجلسی

سردر مسجد، الواحی در قسمت بالا و در طرفین آن، عبارت نادعلی مظهر العجائب خط سفید زمینه لاجورد معرق چون این کلمات در قدیم ریخته است نویسنده در زمان تعمیر خط را از نو نوشته و نام خود را نهاده است. وی از کاتبان قدیم نیست بلکه از نویسندگان عصر پهلوی می‌باشد مانند علی مسمی پرست که در مسجد شیخ نوشته است، در عبارت اصلی نویسنده و تاریخ بعثت ریختگی مشخص نشده است.

...

سردر مسجد، نمای خارجی، خط ثلث کاشی خشت اول آیه قرآن سپس عن ابن عباس حدیثی درباره فضیلت علی و حسن و حسین می‌باشد.

مسجد جامع اصفهان

کتیبه درب نقره (اشعار فارسی)، به خط نستعلیق برجسته از دوره شاه صفی گوینده اشعار واهب. نام شاه صفی در مصراع اول و بین آخر نام واهب گوینده می باشد تاریخ ندارد جز مصراع آخر "شد در کعبه در صفاهان باز" با حروف ابجد برابر ۱۰۴۶ و نام نویسنده هم ندارد.

کتیبه عبدالباقی التبریزی سنه ۱۰۳۶

داخل گنبد، کتیبه فوقانی، خط ثلث، کاشی خشت فی مناقب ابن المغازلی عن ابن عباس و سپس حدیثی از مسند بن حنبل عن عبدالملک بن عطیقه سپس حدیثی از ابن منازلی عن جابر بن عبدالله.

کتیبه عبدالباقی

کتیبه ایوان جنوبی، خط ثلث. این کتیبه در ابتدای ضلع غربی ایوان شروع می شود و داخل گنبد می شود آنرا پیموده به نقطه مقابل شروع کتیبه در ضلع شرقی ایوان ختم می شود. از بلندترین کتیبه های مسجد شاه می باشد. حدیثی از بن المغازلی درباره مباحله درباره اخوت پیامبر مهاجرین و انصار و خود پیامبر و علی سپس حدیثی عن ابن مغازلی عن جابر بن عبدالله درباره مباحله سپس حدیثی از محمد بن عبدالله بن ابی رافع حدیثی درباره شمشیر ذوالفقار. تاریخ ندارد.

کتیبه محمد صالح ۱۰۳۸

کتیبه بالای محراب، حدیثی درباره انفاق

کتیبه محمدرضا امامی

کتیبه های چهلستون شرقی گنبد، محراب غربی، خط ثلث کاشی خشت، عن ابی عبدالله علیه السلام حدیثی درباره رسول خدا و امر به اذان گفتن داخل محراب سوره جمعه.

کتیبه محمدرضا امامی الاصفهانی الادهمی

کتیبه محراب شرقی، عن ابی عبدالله علیه السلام در باره اذان گفتن. داخل محراب آیه قرآنی و لیکم الله ...

کتیبه عبدالباقی التبریزی ۱۰۳۵

ایوان شمالی، سوره الدهر.

..... تعمیر در ۱۳۲۹ شمسی

کتیبه های ایوان و گنبد شرقی: قال ابو نعیم المحدث، درباره علی (ع)

حرره محمد غنی (خطاط)

کتیبه داخل گنبد، خط ثلث کاشی خشت سوره فتح تا آخر آیه ۱۰.

۱۰۳۸ ...

کتیبه داخل گنبد اطراف اضلاع چهارگانه، خط ثلث کاشی خشت فی مسند ابن حنبل عن البراء بن عازب ...

درباره فضیلت علی (ع)، ولایت علی بر مردم.

کتیبه محمدرضا الاصفهانی ۱۰۳۸

کتیبه محراب گنبد شرقی، آیه ۱۴۴ سوره بقره، خط ثلث کاشی خشت.

کتیبه محمدرضا الامامی ۱۰۴۰

کتیبه های ایوان غربی و گنبد، خط ثلث، کاشی خشت، اول آیه قرآن در تعمیر مساجد سپس عن مولانا ابی عبدالله الصادق و عن ابیه الباقر که حدیث است درباره قرآن و مسجد.

کتیبه عبدالباقی ۱۰۳۵

کتیبه داخل گنبد غربی قسمت فوقانی، خط ثلث کاشی خشت: من سعد ابن حنبل عن سلمان ... درباره علی (ع) و سپس حدیث دیگر من مناقب المغازلی عن عایشه ... درباره علی (ع) و سپس حدیث دیگر من مناقب المغازلی عن عایشه ... درباره علی (ع)، فاطمه و یازده فرزندش.

کتیبه محمدرضا الامامی ۱۰۳۹

کتیبه اطراف محوطه گنبد غربی، خط ثلث، کاشی خشت. حدیثی از ابن عباس سپس آیه ولایت و چند آیه دیگر، سپس حدیث معراج پیغمبر (ص) از زبان پیغمبر (ص)

۱- عمل عبدالرزاق کاشی یز کرمانی

۲- توسط باستان شناسی تعمیر شد.

طرفین محراب دو لوح جدید بخط نستعلیق کاشی خشت

کتیبه محمدرضا الامامی ۱۰۷۷

کتیبه نمای خارجی محراب، خط ثلث کاشی خشت آخر آیه ۴ سوره (اسری)

کتیبه محمدرضا الامامی ۱۰۷۷

کتیبه داخل محراب آیه قرآن و یک حدیث درباره نماز. خط ثلث زرد.

کتیبه محمدرضا الامامی ۱۰۷۷

مدرسه ناصری حیاط شرقی مسجد، ۱- الواح و کتیبه هایی است از آن جمله خط ثلث مشکی بر زمینه زرد، در شش لوح صلوات بر ۱۴ معصوم (ع).

۲- کتیبه ایوان جنوبی مدرسه خط ثلث کاشی خشت سوره اخلاص و آیه ۷۸ و ۷۹ سوره اسری و حدیثی درباره نماز.

کتیبه محسن الامامی ۱۰۹۵

کتیبه داخل محراب خط ثلث کاشی خشت، حدیث درباره فضائل علی (ع)

کتیبه محمدرضا الامامی ۱۰۷۸

مدرسه سلیمانیه، در گوشه غربی مسجد، سردر این

مدرسه از خارج کتیبه دارد، خط ثلث سفید زمینه لاجوردی، کاشی خشت، بنام شاه سلیمان صفوی درباره ساختن محل.

کتبه محمدرضا الامامی ۱۰۷۸

مدرسه سلیمانیه، سردر مدرسه است کوچه پشت (پشت مسجد)، خط ثلث، کاشی خشت درباره القاب و نام شاه سلیمان.

عمل فقیر شجاع پسر مرحوم استاد قاسم بناء اصفهانی سردر مدرسه سلیمانیه دست کوچه پشت مسجد، بر دو جانب شرقی و غربی، در دو لوحه نام استاد کاشیکار.

کتبه محمد باقر الشریف الشیرازی فی ۱۲۶۱ هـ.

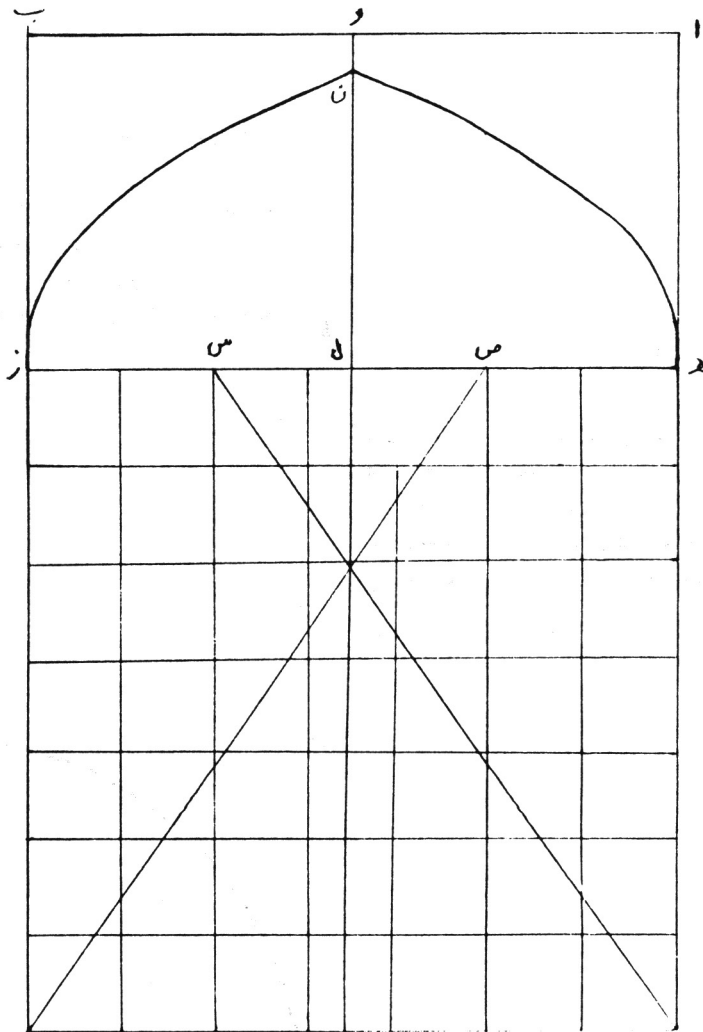
کتبه نمای خارجی ایوان بزرگ جنوبی حاکی از

تعمیرات دوره محمدشاه غازی بدستکاری منوچهرخان معتمدالدوله، خط ثلث، کاشی خشت.

۱- به خط آقایان عیسی بهادری و مسمی پرست.

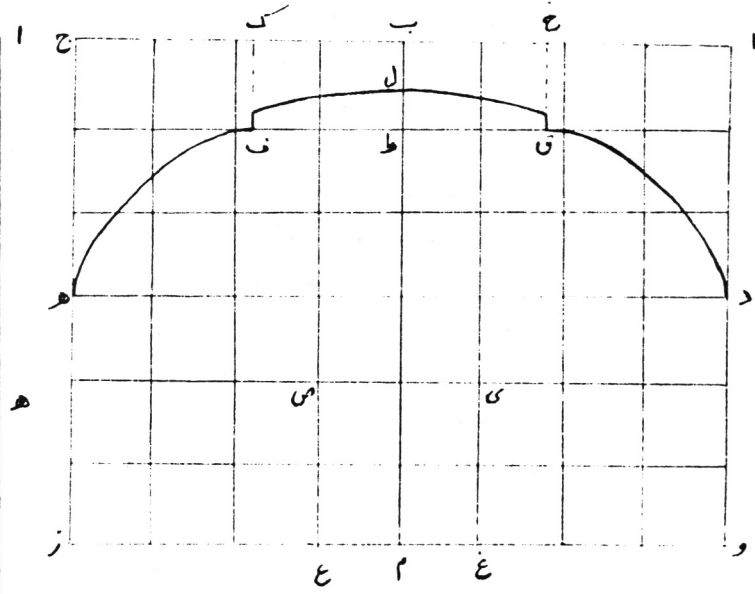
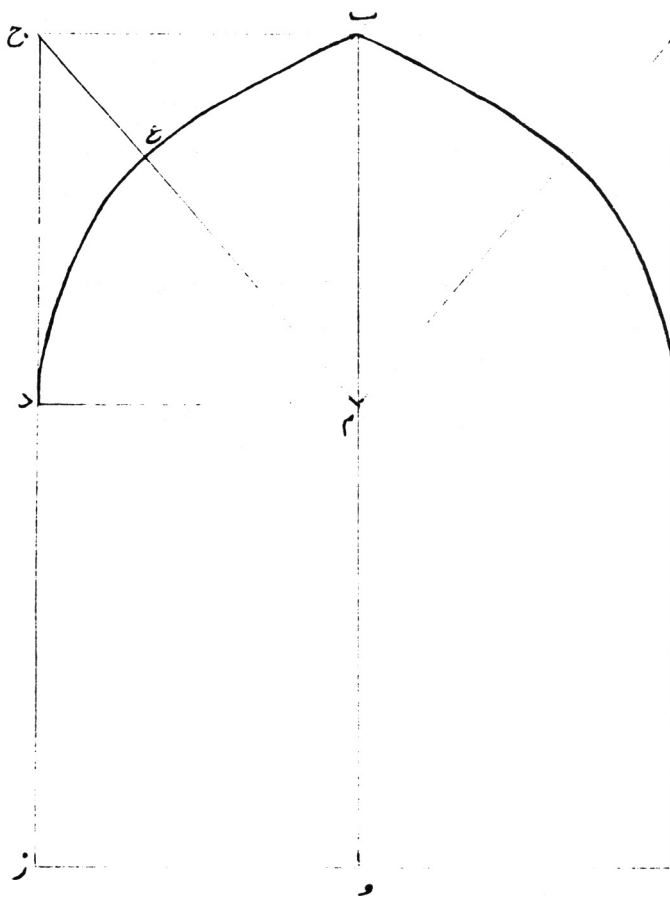
۲- عمل ایلیائی کاشی یز و محمدعلی کاشی تراش مقضی کتیبه اطراف خارجی گنبد، قسمت بالای بام شامل ساختمان گنبد، نام شاه عباس، تاریخ ۱۰۳۷. اما این کتیبه اغلب آن ریخته است و در سال ۱۳۲۸ شمسی توسط مرحوم همایی، عبارت آن از نو نوشته شد. بنا بر این نام نویسنده اولی را ندارد.

درخاتمه تعدادی از قوسهای بناهای تاریخی همراه با شیوههای ترسیم آن از نظر استاد آورده می شود.

ا=و ب دو میخ یکی در نقطه "س" و دیگری در نقطه "س"
 ا=ا ه کوبیده یکسر ریسمان در نقطه "د" و سر دیگر در نقطه
 ه=د ا ب "ز" نهاده و قوس "زن" رسم شود.

سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس لچکی گچبری گره داخل سردر ب گنبد خاکی
 مسجد جامع اصفهان می باشد و شبیه قوس ۵ و ۷ کند
 می باشد.
 ا=و ب
 ا=ا ه
 ه=د ا ب
 ه=ص ۲ هر
 ه=ل م

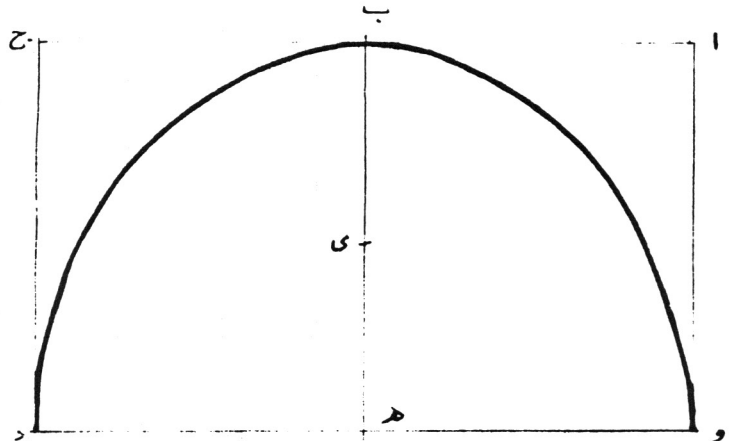

نیش پرگار را در نقطه "ص" نهاده و قوس "هـ ف" رسم شود.
 سپس در نقطه "م" نهاده و قوس "ل ی" رسم شود.
 سپس میان نقاط "ی ف" وصل شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس برابر قوس داخل سردرب گنبد خاکی مسجد جامع اصفهان می باشد.

$ا ب = ب ج$
 $ا و = \frac{۲}{۴} ا ج$
 $ا د = د و$
 $ا ح = \frac{۱۱}{۲۱} ا ب$
 $ج ب = \frac{۱۰}{۲۱} ا ب$
 $ع ص = \frac{۱}{۳} ا و$
 $ب ل = ل ط$

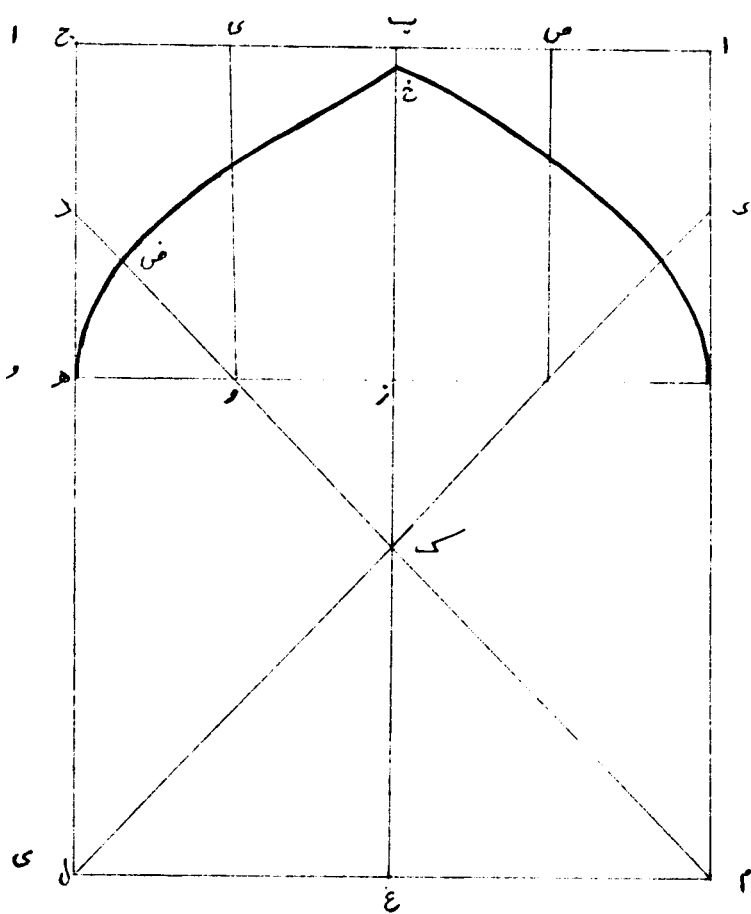
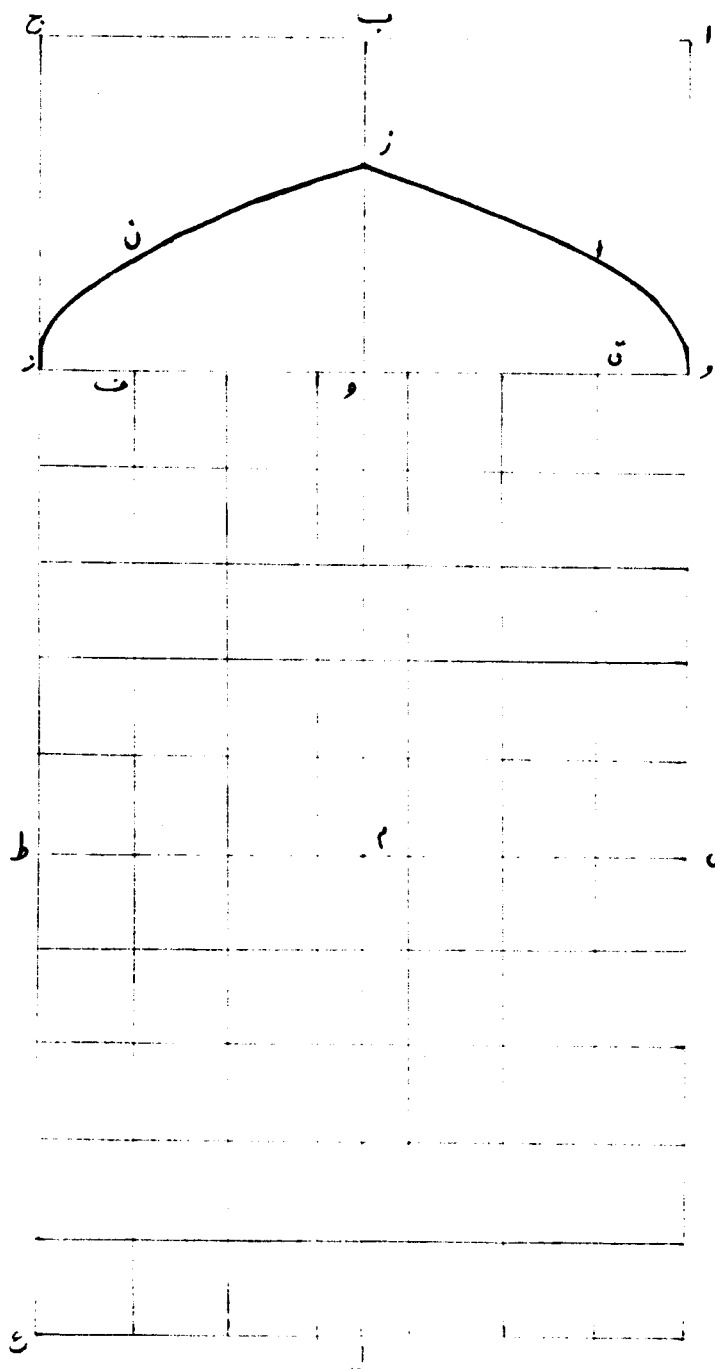
نیش پرگار را در نقطه "م" نهاده و قوس "د ع" رسم شود.
 سپس در نقطه "ط" نهاده و قوس "ع ب" رسم شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس برابر قوس گنبد ملک شاه مسجد جامع اصفهان می باشد.

$ا ب = ۱۰$ قسمت
 $ا ه = ۱۱$ قسمت
 $ا ه = ۴$ قسمت
 $ه ط = ۵$ قسمت
 $ا ب = \frac{۱۰}{۱۱} ا ه$
 $ا ه = \frac{۱۱}{۵} ه ط$

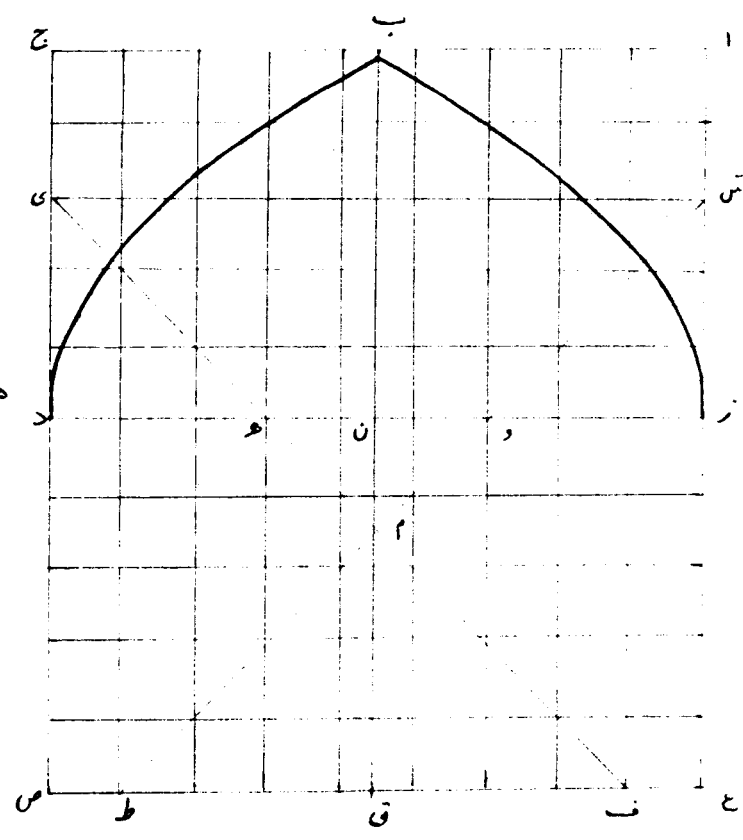
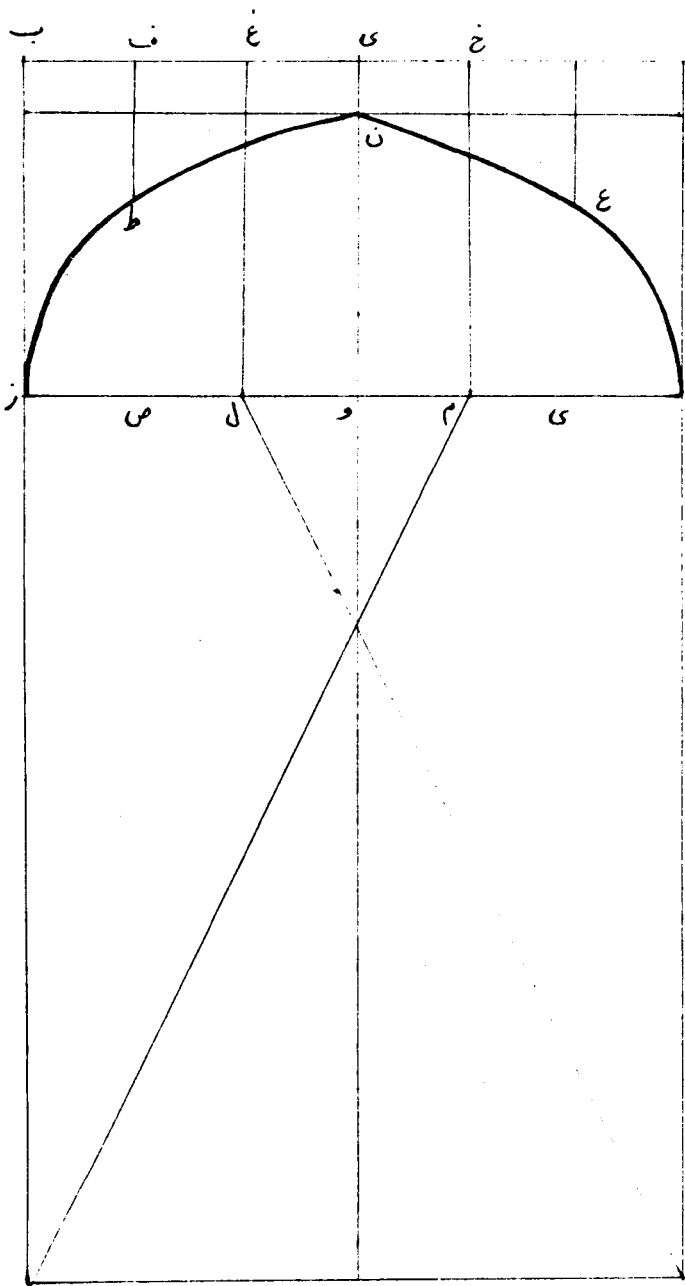
دو میخ یکی در نقطه "س" و دیگری در نقطه "ص" کوبیده یک حلقه ریسمان که قطر آن مساوی با "ص ه س ب" باشد و از درون حلقه ریسمان قوس "ص ب و" رسم شود.
 این قوس برابر قوس در اول معبد کهن فوسیوس چیانک چین می باشد.
 مأخذ از روی عکس مجله فارسی روزگار نو چاپ لندن سال ۲ شماره ۱.

$ا ب = ب ج$
 $ا ب = \frac{۱۰}{۷} ا و$
 $ب س = \frac{۱۳}{۲۸} ا ب$
 $س ه = \frac{۱۵}{۲۸} ا ب$
 $س ه = ه ص$

ا ط = ا ب
 ا ص = ص ب
 ج د = د ه
 ز و = و ه
 ز و = ز ک
 ک د = ک م
 ا ح = $\frac{4}{3}$ م
 نیش برکار را در نقطه "ز" نهاده و قوس "هض" رسم شود.
 سپس در نقطه "م" نهاده و قوس "ضخ" رسم شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.

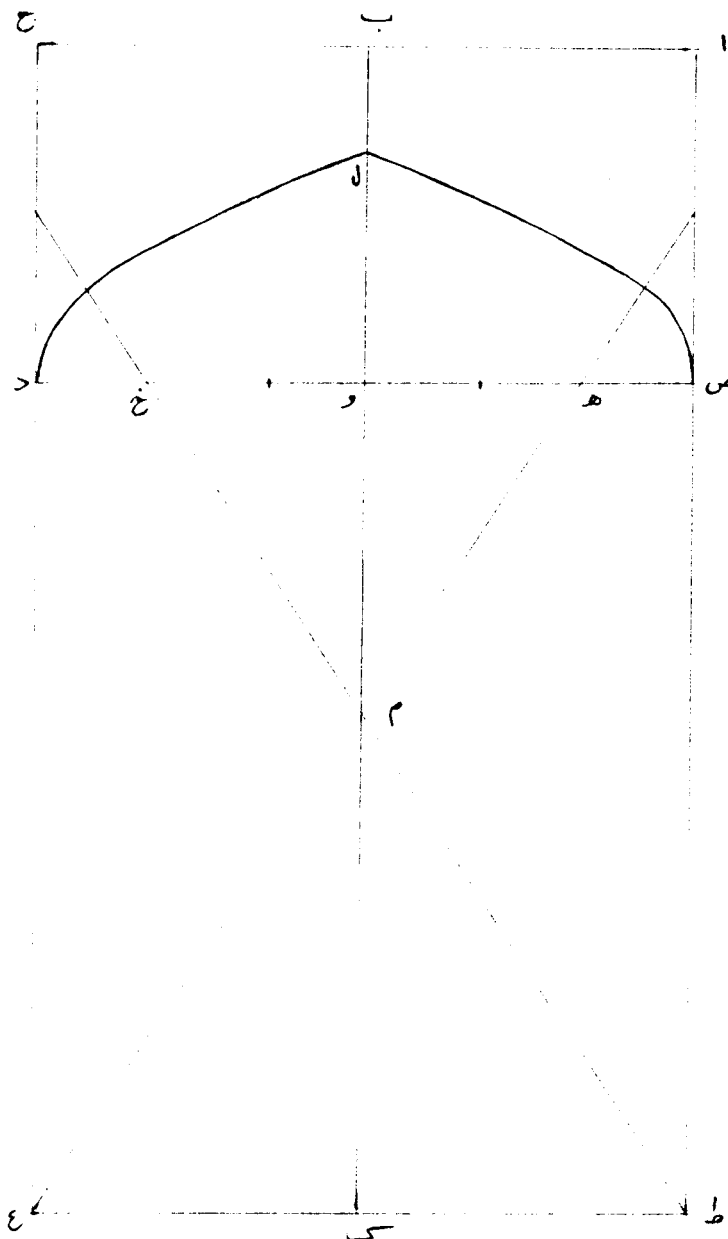
ا ب = ب ج
 ا و = ا ب
 و س = $\frac{5}{7}$ و د
 س ص = و س
 نیش برکار را در نقطه "ف" نهاده و قوس "د ن" رسم شود.
 سپس در نقطه "ص" نهاده و قوس "ن ز" رسم شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس برابر قوس لچکی سنگی اول مدخل رختکن گرمابه گنجعلی خان کرمان می باشد.

ا ب = ج
 از = زع
 ه د = $\frac{1}{2}$ ز د
 ۳
 ن ه = $\frac{1}{4}$ ن د
 ۴
 ن ه = م
 اللهوردی "سی و سه" اصفهان می باشد.
 مآخذ از روی عکس مجله "هنر و مردم" شماره ۱۹.

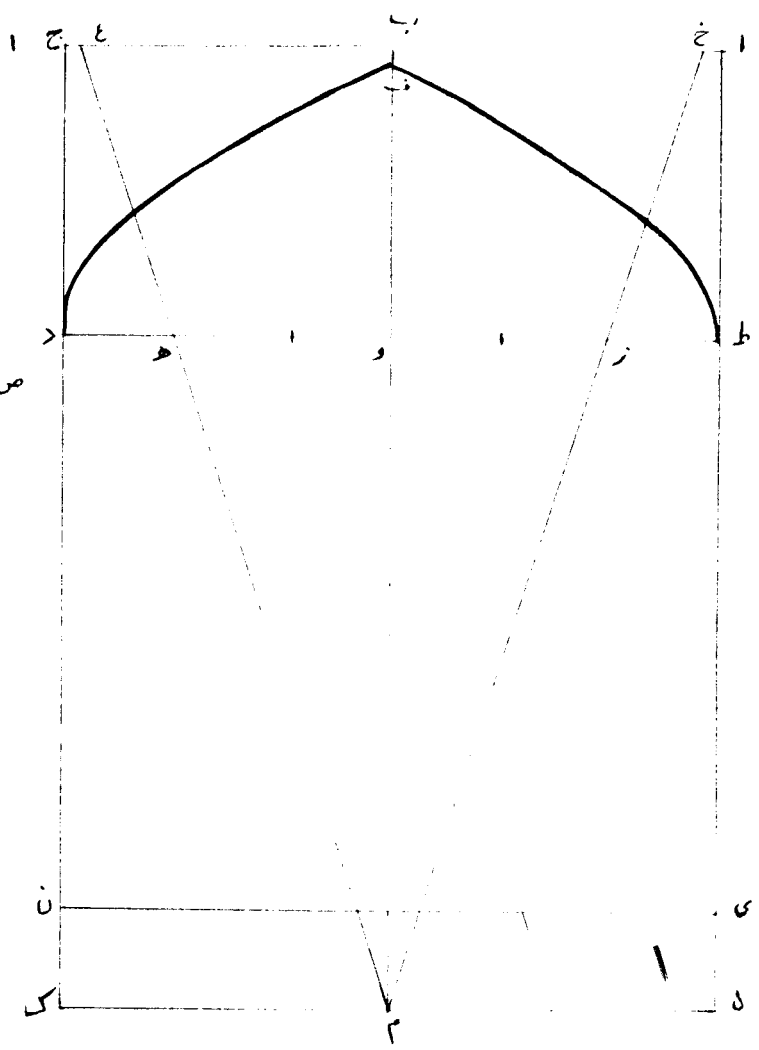
ای = ی ب
 ای = ا ه
 ه س = $\frac{1}{3}$ ه و
 س و = و ک
 ا ه = $\frac{2}{8}$ ه د
 ا ب = $\frac{6}{11}$ ا د
 ا ب = $\frac{2}{4}$ ه د
 ا ر = $\frac{1}{6}$ ا ه

نیش پرگار را در نقطه "ل" نهاده و قوس "ز ط" رسم شود.
 سپس در نقطه "د" نهاده و قوس "طن" رسم شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس برابر قوس لچکی سنگی مدخل رختکن گرمابه گنجعلی خان کرمان و قوس باغ دولت آباد یزد.
 مآخذ مجله "هنر و مردم" شماره ۱۰۳ و ۱۹۳ صفحه ۱۳

دو میخ یکی در نقطه "ز" و دیگری در نقطه "ه"
 کوبیده یکسر ریسمان در نقطه "د" و سر دیگر در نقطه
 "ط" نهاده و قوس "دل" رسم شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس برابر قوس قسمت پائینی محراب مسجد جامع
 نائین.
 مآخذ از روی عکس مجله هنر مردم شماره ۱۸۰
 صفحه ۱۸.

$ا ب = ج$
 $ا ص = ا ب$
 $ص و = و م$
 $م ک = ک = \frac{۱۲}{۴} ج$
 $ص ه = \frac{۱}{۳} ص و$

میان نقاط "هم" وصل تا بد نقطه "ع" برسد.
 سپس برکار را در نقطه "ه" نهاده و قوس "دع" رسم
 شود.
 سپس در نقطه "ی" نهاده و قوس "ع ف" رسم شود.
 سمت دیگر مانند همین سمت رسم می شود.
 این قوس برابر قوس سربیده "رخک کی" حمام خسرو
 آقا اصفهانی می باشد.
 مآخذ از روی عکس جزوه انگلیسی اصفهان شهرت
 از نور صفحه ۱۱۳.

$ا ب = ج$
 $ا ط = \frac{۱۲}{۷} ج$
 $ط ل = ط د$
 $ط ی = \frac{۶}{۷} ط ل$
 $ط ز = \frac{۱}{۳} ط و$